

VARGA ZOLTÁN

Honfoglalók

(Részlet)

Csakhogy Damoklész kardja eközben szüntelenül ott függ felettünk. Azon a nevezetes hajszálon, amely tudvalevőleg bármely pillanatban kész az elszakadásra. Esetünkben egyre inkább bizonyos fenyegetően közeledő léptek okozta rezgések következtében.

Bocskoros lábak lépteinek következtében, hogy pontosabb legyenek.

Sőt, a hangsúly itt kimondottan a bocskoron van, ámde másmilyen, merőben eltérően attól, amit itt, a számunkra ideiglenes lakhelyül szolgáló Steimetz-féle házban csináltak, feltehetőleg évtizedeken át a közelgő front elől őshazájába visszamenekülő sváb cserzővarga idejében is már, illetve csinálnak most is e tisztes iparág örökébe lépő művelői, akik, ittlakásunk idején a rájuk maradt műhelyben, a szemünk láttára is tovább dolgoznak.

Egyszerűen mert bocskor és bocskor között nem csekély a különbség.

„Egyetlen darab vastag bőrből álló, felhajtott széleivel a lábfejre boruló kezdetleges lábbeli, melyet a széleibe fűzött szíjjal erősítenek fel” – áll ugyanis *bocskor* címszó alatt A Magyar Nyelv Értelmező Szótárában, s ez a definíció, lényegét tekintve pontosnak is mondható, de azért bonyolultabb a helyzet. Legfőképpen a nálunk akkor még használatban volt, Bánátról lévén szó, alkalmasint bánátinak is nevezhető és a bérces félszigeten részben még ma is használatos (!) balkáni bocskor közötti különbség miatt. Mindenekelőtt amiért a bánátit mégsem csak a talpba fűzött szíj tartja (helyesebben: tartotta!) a lábon, mivel ennek „felsőbőre”, „felsőrésze” is van, illetve volt, épp csak vízszintes, hosszanti irányban legalábbis, ezt fűzi szíj a csakugyan felhajló talphoz, amiért is ez a fajta bocskor, túl a sarkatlanságon, elsősorban abban különbözik a cipőtől és csizmától, hogy míg az utóbbiak esetében a megfelelően kialakított felsőrész bőre hajlik le a kemény és vízszintes talpra, az előbbiekében a puhább és hajlékonyabb talpbőr hajlik fel a felsőrészhez, vagyis a különbség itt „alap és felépítmény” egymáshoz való viszonyában mutatkozik meg tulajdonképpen. Nem mintha a balkáni bocskor talpa nem lenne szintén felhajló, s így alapját tekintve meggyőző is a bánátival, alapvetően tér el viszont tőle felépítménye. Ezt a fajta bocskort ugyanis valóban a talpba fűzött szíjak tartják a lábon, bár létezik olyan változat is, amelynek egészen más fajta felsőrésze van, gyapjából kötött vagy szőtt, szép, tarka népi mintákkal. Ámbár az „igazi”, a „jellemző” mégiscsak a szíjas változat, amelyet azonban kezdetlegesnek minősíteni mindenképpen bántó felületesség. Mivel ez a szíjazat nem akármilyen, többnyire összetett és nyilván nem könnyen elkészíthető hálót képez, rendszerint olyat,

ahol egy kissé vastagabb szíj vagy inkább több vékonyabból való fonat fut végig hosszanti irányban a lábfej közepén, s kapcsolódik a talp felfelé hajló orrához úgy, mintha csak valami halcsontváz gerince lenne, mivel belőle ágaznak le halszájka-szerűen két irányba is a sűrű és zsinegszerűen vékony szíjacskák, s kapcsolódnak a talpbőr széléhez. Szépen elrendezetten, mívesen, sőt művészi módon, különböző tájak és vidékek különböző hagyományainak megfelelően. Ám ez a regionális eltérés a legszembetűnőbbben mégis a lábbeli felhajló orrának kiképzésében mutatkozik meg. Ennek egyik-másik változata ugyanis, tulajdonképpen funkcióját messze meghaladóan megnövekedve, sőt esetenként éppen hipertrofizálódva, válik gyakran szarvszerű görbületté is. Vagy emlékeztet éppenséggel régműltből ránk maradt viking hajók magasan felpördülő orrára is, gyaníthatóan egyazon mitikus harciasságból kunkorodva ki, egyikük esetében tajtékosan tarajos hullámok, másikukéban szikár sziklabércek képét idézőn, tengeri viharadárként vagy szirti sasként szárnyaló pátoszt sugallón. Eltekintve bizonyos romlottan urbánus képzettársítások civilizált cinizmusától, melyek szerint a szóban forgó kampószerű pörgetések a lábbeli viselője számára a nagydologhoz kuporodás perceiben szolgálnak kapaszkodóul. Elítélendően alantas szemléletről tanúskodó felfogás, amely mintha képtelen lenne megérteni, hogy másra is büszke lehet az ember, nem csupán holmi észbeli teljesítményre, és amely, attól tartok, nem csupán kimondatlanul is galád gondolatmenetre épül, de önellentmondásra torkollóra is egyúttal. Lévén, hogy az ész, amely természeténél fogva hajlamos lehet ugyan önmagát kiáltani ki minden fajta büszkeség egyedül jogos tárgyává, ugyancsak természeténél fogva, könnyen, sőt szükségszerűen jut el oda is, hogy észbeli adottságaink szándékunktól függetlenek, következésképpen semmi okunk rájuk büszkének lenni.

Ergo, a büszkeségnek „mint olyannak” eleve semmi értelme.

Miközben az ember „büszkeségigénye”, mármint az, hogy az ember leküzdhetetlenül arra vágyik, hogy valamire büszke lehessen, belénk programozott emberi tulajdonság, belső szükséglet. Vagyis az ember, minden észbeli adottságától függetlenül, ugyanolyan joggal lehet büszke származására, családi, törzsi, nemzeti hovatartozására, mint heroikusan visszahajló orrú lábbelijére.

Különösen, ha az éppen e hovatartozást van hivatva fennen hirdetni. Mert hát ez itt a lényeg. Mármint hogy az itt bánátnak aposztrofált és teljességgel dísztelen bocskor már az „én időmben” sem volt része semmiféle népviseletnek, boldognak ritkán mondható birtokosa ünnepi ruházatához sosem viselte, nem hogy templomba nem ment benne, de kocsmába sem, hacsak nem munkából hazamenet egy pálinkára, kettőre. Vagyis ha a fogalmat kissé tágabban értelmezzük, ez a bocskor földművesek, mezei napszámosok, kubikosok munkaeszköze volt, amit később a gumicsizma szorított ki helyéről. Amiért is, ha „önmagán túlmutatva” netán mást is jelképezett, úgy csakis a táj földművelő lakosságának, legfőképpen agrárproletariátusának mentalitásával tehetette ezt, jó-

szérével nemzeti hovatarozástól függetlenül is. Ellentétben a népviseleti tárgy-ként és népművészeti termék-ként is meghatározható balkánival, amely ilyen-ként nem csupán egy bizonyos „folklór-állapot” hordozója, hanem egyfajta „etnikai homogenitásé” vagy „totalitásé” is, amiből akár „totalitarizmus” is ki-sarjadhat. Ki is sarjad többnyire, éppen mert valamiképpen az ősközösségi tár-sadalmakhoz is köze van, a „mindenki egyért, egy mindenkiért” elvéhez, amit azonban már csak azért sem szabad a modern liberális demokrácia, netán a szocialista-kommunista utópia előképével összekeverni, mivel az a különben is csak utólag összeálló formula voltaképpen mély öntudatlanságba süllyedten működik csak – annak felismerése nélkül, hogy minden fajta közösség létezésé-nek végcélja tulajdonképpen az egyén lenne. Sőt ez a magasztos képlet menet közben mintha még valamiféle gellert is kapna. Mivel a szóban forgó közös-ségben kinek-kinek megvan a maga helye egy meghatározott rangsoron belül, patriarchális szellemiségét tehát akár „hierarchikus kollektivizmusként” is jel-lemezhetjük. Annál is inkább a totalitarizmus veszélyét magában rejtő totali-tásként, mivel a benne kulcsszerepet játszó mindenható apa képe a csalhatatlan vezér ősképébe is kész bármikor átcsúszni, szükségképpen a bégető követők nyáját is létrehozva. Nem szólva arról, hogy a mindenki egyért, egy mindenki-ért különben is némi ritmuszavarral működő elve jobbára egy-egy közös eredet tudatához kapcsolódó vércörön belül jut csak érvényre. Amiért is az ilyen alapra rátelepedő politikai rendszert akkor is a nemzeti jelleg fenyegeti, ha az a legőszintébben óhajtana nemzetközivé lenni. Egyszerűen mert az „etnikai bá-zis” a leginternacionalistább ideológiát is képes önmagára átszabni.

Mintegy az elmaradottság őseréjénél fogva. Alkalmasint attól sem függet-lenül egészen, hogy a szláv „narod” szó szociális és etnikai értelemben vett „nép”-et egyaránt jelent, sőt „nemzet”-et is. Óhatatlanul valami amorf érzelmi összeborulást is sugallón – azzal együtt is akár, hogy jaj azoknak, akik a vala-miért az összeborulóknak ezen az istállómeleg körén kívül rekednek.

„Primitív emberek”, mondja apám e délebről, Boszniából, Hercegoviná-ból, Likából, Horvát-Zágorjéből hozzánk telepítendőkről beszélve. Mindjárt az elején már, mikor még inkább csak hallani róluk. Emlékezetem szerint ekkor hallok először a szót, hogy azután a jelentésével fokozatosan, de magam-tól jöjnek tisztába. Nem kis idő elteltével valóságos súlyával is, azzal, ami sors-ként is ránk nehezülhet. Annyira, hogy a civilizáltság egy bizonyos fokán túl-jutott ember imája akár így is hangozhat: „Ments meg, Uram, minket a primi-tívektől!”

Egyben pedig „önmagunktól” is. Mindattól, amit e primitívek közelsége kivált belőlünk. Legyen bár szó holmi bocskor tárgyú traktátusokról.

„Azért ismerd el, hogy ti gyűlöltétek ezeket az embereket”, leplezne le ké-sőbb, húszéves koromban már, a belgrádi Ortopéd Klinikán egy montenegrói gimnazista, mikor egyszer róluk esik szó, ezekről a telepesekről. Mire én erőt-

lenül védekezem csak, mondván, hogy a betelepítetteket szívesen fogadni az őslakosok ritkán szokták csak. Nem térve ki az ekkor már rég tudott lényegre: hogy ti. ez a betelepítés pont volt csak az „i”-n, természetes folytatása a fasisztává nyilvánított bácskai, bánáti és szerémségi németek irtásának, táborba hurcolásának, elűzésének, végső célja pedig a szláv többség biztosítása, mai nyelven szólva a terület „etnikai átrendezése”.

Ám ami a gyűlöletet illeti, nem tudom, mit is mondhatnék. Illetve ha egykori sors- és szobatársam kérdésére teljes őszinteséggel kívántam volna válaszolni, mit is mondhattam volna. Mert ha netán volt is bennünk ilyesmi, hát annak édeskevése köze volt ahhoz a mitikusan fehérizzású és lobogóan szent gyűlölethez, amit ők, a telepesként hozzánk küldöttek éreztek volna irántunk, ha otthon maradnak, és mi települünk oda hozzájuk. Ami persze már csak azért is merőben hipotetikus párhuzam, mivel telepíteni „passzív”-nak mondott hegyvidékekről szokás, termékeny síkságok Kánaánjára, oda, ahol a gyűlölet jobbra a lemondó belenyugvás helyettesíti. Illetve a lenézés, a megvetés, a felülről lefelé tartó érzéseknek az a fajtája, amit sokkal inkább a lebiggyesztett ajak fejez ki, semmint a fogcsikorgatás, mivel igazi gyűlöletet inkább csak alulról felfelé lehet érezni, nem utolsó sorban éppen a lefittyedők hatására. Erősebbek és hatalmasabbak, gazdagabbak és jobbak (vagy magukat annak vélők) iránt, legfőképpen pedig okosabbak iránt természetesen. Nem szólva arról, hogy ez a sokszor szakrális szintre emelt, s legfőképpen idegenekkel (akár távolról jöttekkel, akár tőzsomszédokkal) szembeni gyűlölet szintén inkább a hegylakókra jellemző. Mindenekelőtt éppen a Balkán bércei közt meghúzó-dókra, valamint a Kaukázus népeire, népecskéire és néptöredékeire, a magába zárkózás, a változatlan megmaradni akarás, az elmaradottsághoz ragaszkodás szikláiba kapaszkodókra, a gyűlölet segítségével fennmaradni akarókra, és itt persze haladhatnánk még kelet felé egészen Afganisztánig, sőt tovább is, ámde jobb tán Európában maradni. Úgy hivatkozni a hegyvidéki elzárkózásra szintén hajlamos Svájc példájára, amely a maga nemében sajnos utánozhatatlannak tetsző csodának számít. Azok önmegőrző gyűlöletének meghaladásában, akikkel ellentétben a síkságiak, ha nem távoznak el, jószerével vagy beolvastanak, vagy beolvadnak. Amellett, hogy lenéznek. Holmi őshonos látszatfölény nyelv emlegetve a jövevényeket „aranykalászosok”-ként, „bocskorosok”-ként, illetve „torbari”-ként, „opankaši”-ként szerbül is az utóbbi kettőt, mivel az őslakos szerbség annak ellenére sem fogadta őket kitörő lelkesedéssel, hogy megjelenésük a nemzetiségi összetétel mérlegét az ő javára volt hivatva elbillenteni. Nyilvánvalóan több okból is készletve fenntartásokra. Hiszen az újdonsült telepes gazdák nem csupán az adófizetés terhe alól mentesültek évekre, hanem a kötelező terménybeszolgáltatás alól úgyszintén, amiért is a vidék őslakos őstermelői a legkíméletlenebb padlássöprések idején rendre a közelmúlt német falvait járták, hogy a rájuk rótt beszolgáltatási kötelezettséghez szükséges gabo-

nát azok új lakóitól drága pénzért megvásárolják. Azoktól, akiket alig tanítottak meg még csak a szántás-vetés alföldi változatának ábécéjére. Nem beszélve arról, hogy a hamarosan életre hívott termelőszövetkezetekbe is ők léptek be elsőnek, sőt működtek közre lelkesen a másokat is beterelő hadjáratokban. Na és a Tito melletti, illetve a formálisan még el nem törölt királyság ellen, felülről szervezett tüntetésekhez is rájuk volt szükség. Beállítottságukkal és érdemeikkel összhangban, hiszen mihozzánk ők mindenekelőtt harcosként, hősként jöttek, vitézségi érdemmel honoráltan érdemelve ki kevésbé eszmei értékű jutalmakat is, olyan súlyú haditettekért, amelyekkel a bánáti partizánok jobbára gabona- és tanyagújtogatásra szorító szórványos akciói semmiképp sem vetekedhettek. Amely tényező, mivel az újonnan jöttek érdemeik túlsúlyának megfelelően részesültek az ekkor kiépülőben lévő hatalmi struktúra pozícióiból is, aligha elhanyagolható körülmény - annyira nem, hogy ez az eltérő eredetű két alkotóelem közti feszültség a vidék „uralkodó elitjén” belül több évtizeden át is végigvonul még. Mármint az őshonos és a „honosított” szerbség közötti, mivel a harmadikat, a sok vizet zavarónak aligha mondható magyar kommunisták gyér vonulatát, nem tudom, érdemes-e külön is megemlíteni. Még ha nálunk Kikindán (és nyilván másutt is) egy-két markánsabb figura is akad közöttük. Mint amilyen a másutt már említett Balogh tanító, vagy még inkább az a Nagy Béla, aki tizennyolcban a Horthy ellentengernagy által levert cattarói tengerészlázadásnak is résztvevője volt, és aki egy közeli ismerősünknek egyszer állítólag azzal dicsekedett, hogy nem sokkal később Lenin-fiúként egy magyar grófort személyesen lőtt a Dunába vagy a Tiszába, ámde negyvenegyben a városunkhoz közeli színmagyar Szaján faluban ő akadályozott volna meg egy tömegkivégzést. Hogy személy szerint ő hogyan viszonyult a betelepítéshez és a telepítettekhez, nem tudom, alapjában azonban elmondható, hogy fogadtatásuk „vegyes érzelmek” kíséretében történt ugyan, de a belenyugvás jegyében. Szerbek és magyarok között legfeljebb árnyalatnyi különbséggel csak. Mivel a bánáti magyarságnak már csak azért sem jutott eszébe a betelepítés aktusában fennmaradását fenyegető veszélyt látni, mert a török hódoltságot követően szórvány-, illetve szigetmagyarságnál sosem lehetett több ezen a tájon. Következésképpen a térség visszacsatolása az anyaországhoz valójában már negyvenegyben is az itteni magyar lakosság elégtelen számarányának okán ürügyén maradt el, részben vagy egészben az itt élő németek ellenkezésének következtében. Azok közbeszólása folytán tehát, akik akkori pökhendiségükkel többé-kevésbé a magyarokat is maguk ellen hangolták, rövidesen bekövetkező tragédiájukkal sem váltva ki így igazán azok együttérzését, akik a szláv-ságnál mentalitás dolgában mégis csak közelebb álltak hozzájuk. Közelebb, de nem azonnal ébredve rá arra a kulturális és morális veszteségre, ami eltűnésükkel az egész régiót érte, bizonyos idő után emlékezve csak elismeréssel azokra a sváb gazdákra, akik béreseiktől vagy napszámosaiktól kemény munkát köve-

teltek ugyan, de azt becsülettel meg is fizették... Nem mintha a helyükbe jöttek végletes elmaradottságára nem reagáltak volna (megfelelően biztonságos körülmények között) gyakran harsány, olykor szinte dühös derűvel, az érintettek felől nézve nyilván bántó fölényvel. Ennek megfelelően is sorakoznak körülöttem ez idő tájt a legkülönbélebb történetek, egyebek mellett arról is, hogy a hátrahagyott házak új tulajdonosai a bennük talált főző- és fűtőalkalmatosságok, illetve kémények használatához mit sem érve, a plafonon és a háztetőn át nyitnak utat az újonnan felavatott házitűzhely lelkesen felfelé törő füstjének. Vagy hogy a másodállásban gazdag földbirtokosnak is számító Pentz rőfös- és rövidárú-kereskedő ezúttal ideiglenes szállás- és elosztóhelyül szolgáló egykori sarokházának erkélyéről tarka hegyi tehénke bámul le a fő utca kevésbé történelmi időkben a sűrű sorokban korzózóknak illatozó kettős hársfasorára. Apám különben meglehetősen gyászos jövőt jósol a most érkezőknek: szerinte, képtelenek elviselni a hírhedt bánáti port, tömegesen válnak majd tüdőbeteggé – amennyiben Waksman fel nem találja a sztreptomocint, jóslata, alkalmasint be is igazolódik. Később mint munkaerővel kerül velük közelebbi kapcsolatba, tapasztalatai szerint a cigányok jobbak náluk – annál inkább elismeréssel emleget majd egy Kosovóból idekerült albán munkabrigádot, de ez már évtizedekkel később történik. Azt követően is talán, hogy Veljko Bulajić rendező nemzetközi elismerést kiváltó filmjét, a betelepítésről szóló Menetrend nélküli vonatot hajlandó a tévén megnézni. Én azonban ezidőtájt bontakozni kezdő írószöveggel összhangban lévőnek vélt kötelezően humanista megértéssel igyekeztem tekinteni a filmvásznon, illetve a képernyőn lejátszódókra – attól tartok, akkori látószögemből nem eléggé érzékelve, hogy Bulajić voltaképpen divatos neorealista göncökbe bujtatott honfoglaló eposzt rendez. Miközben délies könnyedséggel kerüli meg a mindenképpen lényegest: hogy ti. a filmjében Ígéret földjévé megtett és azóta újabb invázióknak kitett, Drávaszögnek is nevezett Dél-Baranyában valakik az odatelepülők előtt is éltek vagy élnek. Ugyanolyan természetes ártatlansággal „énekelve meg” a győzelem gyümölcseinek azt a jogos birtokba vételét, aminek tudatával feltehetőleg a betelepülők is érkeztek.

Tiszta lelkiismerettel, hiszen ők a fasiszmus ellen harcoltak. Nem csupán önmagukért, nem is csak a saját népükért, hanem másokért is, egy jobb világért. A „testvériség-egység” ügyéért, az egész emberiségért. Azoknak a „fasisztáknak” a házaikhoz és földjeihez jutva ekképpen, akik a maguk sorsát minden bizonnyal megérdemelték. Eltekintve attól, hogy közülük ők senkit nem is bántottak, senkit itt meg nem öltek, senkit el nem űztek, hiszen azt már megtették mások előttük. Feltéve, hogy a jogos megtorlástól tartó bűnösök idejében el nem szeleltek.

Ami viszont az itteni lakosság többi részét illeti, azzal ugyan mért lenne bajuk? Feltehetőleg annak se velük. Mért ne fogadná hát őket szívesen? Mért táplálna előítéletet irántuk?

Pedig abból, mi tagadás, bőszéggel akadt. Alaptalanból éppúgy, mint olyanból, ami utólag sajnos igazolódik. Bennünk, gyerekekben is.

Annak ellenére, hogy a neveltetésünkről hivatalból gondoskodók idejében igyekeznek azokat ellensúlyozni. Leszerelni őket és a térségünkben új otthonra lelőkkel szemben kedvezőbb irányban befolyásolni minket. Későbbi népszerűségét ezidőtájt bontakoztatni kezdő pártköltőnk és humoristánk, Gál László, akinek általam elsőként megismert versében Tito partizánok élén vágat, habparipán, fénylő karddal, nyilván ilyen indítékból alkotja meg Telepesek c. költeményét, első olvasókönyveink egyikében próbálva meg az újonnan jötteket szívünkbe lopni – elképzelve őszinte meggyőződésből fakadóan, hogy ne mondjam, tiszta szándékból emlegetve azok „kicsinyke motyóját” is egyebek mellett. „Nézd, kisfiam is van, fogadd el barátul”, áll még a versben, amit akkor egyenesen sértő elvárásnak érezve, a legszívesebben kikértem volna magamnak. Ma viszont... nos, attól tartok, alighanem behatóbb tűnődést is igényelne, hogy Gál Laci bácsinak (egyik-másik gyermekversét így írta alá) avagy nekem volt-e igazam akkor, noha talán annyi is elég, hogy egyazon problémagubancnak, kellő belemélyedéssel széthajtogatva, különböző igazságsíkjai is lehetnek, amelyek nem is egykönnyen hozhatók közös nevezőre egymással. Éppen amiért a meg-megújuló hullámokban érkezők egészen más világot jelentettek, alapvetően eltérőt a miénktől. Már említett vékony szíjakból összefűzött felsőrészű, de jobbára csak visszafogottan kunkorodó orrú bocskoraikkal, nyersgyapjú-harisnyáikkal, darócnadrágjaikkal, háziszóttos vászonból varrt ingeikkel, tarka csíkos tarisznyáikkal, fehér kendős fiatalabb és fekete kendőt viselő idősebb, gyakran hegyoldalakhoz szokottan nagyokat lépő aszszonyaikkal, az egzotikumnak azt a fajtáját testesítve meg, amit a „fejlettebb életforma” képviselői akkor is csak nehezen képesek nem alsóbbrendűnek érezni, ha eltökélt szándékuk ennek ellenkezője; eltekintve attól, hogy az erre irányuló jószándék valójában a civilizáltaknak számító túlnyomó többségének sem sajátja éppen. Úgyhogy ha ehhez még a mind gyakrabban karnyújtásnyi közelségbe kerülők kigőzölgését is hozzá vesszük, azt az elegyét a fokhagyma-, verejték- és faggyúszagnak, amely a parkon néhány évvel korábban átvonuló kosovói albán katonákat juttatta az eszembe, továbbá a valószínűsíthető tetőveszélyt, úgy mintha már az idegen- és fajgyűlölet civilizációs változatának higiéniai gyökerű képlete is összeállna előttünk. Akkori bennem is sajnos... (Mert hogy én ezekkel, ezekkel a gyerekeivel? Mit képzelsz ez a Gál, mit várnál tőlem?...) Így azután váratlanul és alighanem megérdemelten kapom meg a magam pofonját. Mivel anyám egy napon arról ad hírt, hogy Tánczoséknak is rokonai vannak közöttük. Mert amint most kiderül, a Tánczos-fiúk egyik, ha jól tudom, anyai nagynénje, valamikor olyan tájra férjezett, ahonnan most családostul érkezik ide, hogy az egyik közeli, nemrég még németnek számító falu lakója legyen. Egyik fia Sanyival egyidős éppen. Azzal a Sanyival, akit

annyira a legjobb barátomnak tekintek, hogy sok mindent kész vagyok neki megbocsátani, azt is akár, hogy annak hallatán, miszerint mi, nem lévén katolikusok, az Úrnapját nem ünnepeljük, röpké megütőköző csend után kijelenti: „Akkor ti sárgaföldig le vagytok szarva!” Na nem, ez azért ennél sokkal súlyosabb, ezt azért mégsem lehet bögés nélkül kibírni... Nem „boszánác”, magyarázza később erről a Mile nevű unokatestvéréről, vagyis hogy nem boszniai, hanem „licsány”, azaz líkai, mármint a Horvátország részét képező, Lika néven ismert karsztos vidék szülöttje. Mintha csak ez enyhítő körülmény lenne... „Vad arcok”, mondja Ómamánk emlékezetem szerint több alkalommal is, miközben ablakunk előtt marconán borotvátalan, gyakran hosszan lógó bajszú, vizslató szemefehérjéket villantó ábrázatok vonulnak be-betekintve, nemegyszer bizalmatlanságról, szorongásról is árulkodóan. Fejükön csak ritkán kalappal vagy micivel, olykor viszont kerek, lapos, piros sapkával, amelyet lecsüngő fekete bojt is kiegészít, legtöbbször azonban Tito-féle partizánsapkával, vagy éppen annak őselével, azzal a „sajkacsá” nevű szerb nemzeti fejedővel, amely voltaképpen katonasapkából lett népviseleti kellékké; eredetileg megrendelésre tervezték volna még a múlt században, állítólag egy bécsi divatszalonban.

És hát a felettünk lebegő Damoklész kardját valójában ők jelentenék. Tájunk huszadik századi honfoglalói. Nem rögtön, Steimetz-ház fémjelezte korszakunk kezdetétől fogva már, inkább egy év után csak, negyvenhat tavaszán, nagyobb számban ugyanis ekkor kezdenek jönni.

Lévén a ház eredetileg egy alig másfél éve elmenekült sváb családé, „fasiszta” tulajdon tehát, vagyis azon javak sorába tartozó, amelyek a betelepítendők számára vannak fenntartva. Ezért is, hogy szüleim mindössze a körülmények kényszerítő hatására, vonakodva és felemás közérzet mellett szánják rá magukat a beköltözésre. Időleges jelleggel is, számítva rá, hogy előbb-utóbb tovább kell menniük, illetve mennünk – bár mi, gyerekek annyira jól érezzük itt magunkat, hogy titokban még reméljük is itt-lakhatásunk véglegességét. Ám bár egy ideig, már a lakóhelyünkre igényt tartók felbukkanása után sem egészen világos még, hogy csakugyan el kell-e mennünk, mégpedig a házban lévő bőrfeldolgozó és bocskorosműhely miatt, amiért a ház, alkalmasint külön elbírálás alá esve, s nem is a telepeseknek szántak közé tartozva, valamiképpen kivételt képez. Legalábbis ezt szeretné az a kisipari szövetkezet, melynek emberei most benne dolgoznak, és akiktől mi nyugodtan maradhatnánk is, valamint (már amennyire a tízéves gyermekagyamban fennakadtak cserepeiből össze tudom rakni itt a dolgokat) az őket támogató lakáshivatal, amely az akkor népbizottság névre hallgató városi vezetés szerve. Szemben a telepeseknek házat-földet osztogató erre illetékes bizottságával, ahol – részben vagy egészen – a közvetlenül érdekelt képviselői ülnek. Kétféle szerv tehát, némileg átfedő hatáskörrel, kétféle érdek, kétféle presztízs is nyilván, alighanem emiatt is a huzamosabb kötélhúzás közöttük; minden bizonnyal részeként is egy nagyobb

szabású, az ős- és újhonosok közötti erőpróbának. Ezért eshet meg, hogy amikor mi egyik-másik, címünkre küldött igénylővel szemben a lakáshivatalra hivatkozunk, az nemegyszer ellentmondást nem tűrő hangon jelenti ki, hogy őt semmiféle lakáshivatal nem érdekli, egyedül és csakis az ő bizottságuk. Amde ugyanezért kapunk egy alkalommal írásbeli felszólítást is a távozásra, még hozzá azon megjegyzés kíséretében, miszerint költözzünk a magunk házába, mármint ki a szőlőnkbe. Abba a városon kívüli, földes szobás, gerendás házba, amely eddig az éppen ügyeletes szőlőpásztor hajlékául szolgált, és amely a hozzá tartozó szőlőskerttel és gyümölcsössel együtt, kataszterileg ugyan Zentán lakó nagynéném tulajdonát képezi, de a köztudatban makacsul a miénknek számít. Amiért is újra csak magyarázni és bizonyítani kell a tényállást, hogy a téves információon alapuló határozatot megsemmisítsék. (Csakhogy apámat a szőlőbe való kiköltözködés gondolata, ettől függetlenül és fenyegető komolysággal, huzamosabb időn át is foglalkoztatja. Attól tartok, valami „száműzöttségi komplexus” hatása alatt is, mindenesetre egy időben valami kölcsönt emleget, amit majd az elkövetkező húsz évben kellene visszafizetni. Ebből kellene a mindössze szoba-konyhás épülethez még egy szobát hozzábiggyeszteni, emlékezetem szerint elképzeléséről kis rajtot is készít. Ámbár a villanyvilágítás hiánya őt sem lelkesítené, ellenben a rádióról könnyen le is mondana, „karattyolása” többnyire idegesíti; felmerül azonban, hogy telepes készüléket is beszerezhetnénk, sőt hogy szélkerék segítségével áramot is lehet termelni. Éppen csak öcsém ezen az őszön lenne első elemistává, igaz ugyan, hogy a Horváth gyerekek, vincellérünk kamaszfia, Lajos és a velem egyidős Bözsike is onnan jártak be, télben, fagyban, hóban is, több-kevesebb rendszerességgel. Ami visszont épenséggel engem illet, hogy ez a lakhely az én helyhezköötöttségemből fakadó elszigeteltségemet még csak tovább fokozta volna, abba talán jobb nem belegondolni... Mindenesetre mi, gyerekek mindig is szerettünk odakint lenni, ezért képzeljük, hogy jó volna, ha mindig ott lennénk. Vagyis ez a lehetőség semmiképp sem tölt el bennünket akkora rémülettel, mint anyánkat és Ómamát, akik ennek jegyében ellenkeznek ugyan, de kellő elszántság nélkül és le-le-torkoltan. Úgyhogy ha nem érkezik váratlanul külső segítség, nem tudom, mi is történik. Ez a fogadatlan prókátorként fellépő kívülálló különben azoknak a földeknek a gazdája, amelyeket apám bérel ezidőtájt a gazdálkodáshoz: szerbnek számít ugyan, ám mint a román főváros legenda szerinti alapítóját, Bukurnak hívják. Ő az tehát, aki, mikor egy alkalommal nálunk van, apám tervéről hallva, anyanyelvi szintű magyar ékesszólással igyekszik megértetni vele annak képtelenségét, főleg az iszonyatosan hosszú tél nehézségeit ecseteli elrettentő színekkel; emlékezetem szerint jogász, évekkel később öngyilkos lesz, egyes feltevések szerint homoszexuális hajlamaival összefüggésben, tehát „teljesen ép elmével” követi el, áll az állítólagos búcsúlevélben. Finom modorú úriember, mindig türelmesen várja ki, hogy tartozásunkat a bérbe vett földe-

kért kiegyenlítsük; annál nehezebben viselhető el a felesége, aki egy időben, mivel szülővel is törlesztünk, rendszeresen jelenik meg, s órákon át piszmogó válogatásával halálra idegesíti anyámat. „Végre egy ember, aki azt mondja, amit én is gondolok”, jegyzi meg Ómamánk a férjéről, miután elment. Am hogy elképzelését apánk végül is az ő meggyőző erejének hatására adja-e föl, valójában nem tudom, viszont a szülőbe való kiköltözés tervéről egy idő után nem hallunk többet.

Pedig a ház új tulajdonos-jelöltjei ezután kezdenek csak igazán hol erősdő, hol elcsituló hullámokban feltűnedezni. Úgy rémlik, mintha népes tábor lenne belőlük, személy vagy inkább figura szerint azonban csak kevesebbre emlékszem. Elsőnek megjelenőként egy özvegyasszonyra és népes családjára, nagylányra és három vagy négy fiúgyerekre. Először mintha másodmagával, elképzelhetően hivatalos személy kíséretében jelenne meg, „*Lepa kučica*”, mondja sugárzó arccal, boldogságában „szép házikó”-nak minősítve az otthonából elmenekült sváb cserzővarga egykori hajlékát, miután alaposan megtekintette; emlékezetem szerint délelőtt még, délután meg – anyámat ekkor már csókkal köszöntve – a többieket is magával hozza. Vagyis a veszély komolynak látszik. Mi lesz, ha holnap már a motyójával jelenik meg, teszi fel a kérdést riadtan anyám, (ugyanazt a kifejezést használva, mint Gál Laci bácsi a telepeshívogató versében,) mert ez még képes lesz nyomban beleköltözködni. Szerencsére az elhárító mechanizmus működik még, egyelőre a lakáshivatal és a mögötte állók tábora tűnik az erősebb félnek. De az anya, sötét szoknyában, de a fején fehér kendővel, egyszer még azt követően is megjelenik, hogy tudomásul kell vennie, nem ez a „házikó” lesz új otthonává, nem is igazán úgy jön, legalábbis látszólag nem, mint aki még mindig számít rá, inkább úgy, mint aki éppen erre járt, és látni támadt kedve bennünket; különben épp ebédnél ülünk, székelygulyás van vagy töltött káposzta (egyiket se szeretem akkor, a savanyú káposzta számomra elviselhetetlen találmány), helyesebben szárma, mifelénk ezt magyarul is inkább így mondják, vagyis mindenképpen illik meginvitálnunk. Jóval később viszont, amikor már szinte feledésbe merültek, váratlanul, szintén fehér kendősen, de világoskék szoknyában és fehér kötényben, a nagylány téved be hozzánk; csakhogy mi, korábbi megjelenésekor meg sem jegyezve magunknak igazán, rá sem ismerünk, neki kell emlékeztetnie bennünket, kicsoda is tulajdonképpen, megmondva a nevét is, ő a Nevenka, egy ideig ott réblából anyám körül az udvaron, aki, tekintettel tájidegen tájnyelvére, kevés szavát érti csak, követi az istállóba meg a csirkékhez, vizet húz a kútból, segít a tehén itatásában, azután távozik, nem látjuk többet. Általában van ezekben az emberekben valami sajátosan „elfogult közvetlenség”, ami olyan helyzetekben is fontosnak tartja a személyes jelleget, amelyekben mifelénk az már rég nem szokásos – éppen mert nem ismerik a „személytelen” fogalmát, ha pedig találkoznak vele, elutasító magatartásnak érzik. Ahogyan például valaki közülük ismeretlenként

jelenik meg, de kezet nyújt, majd megkérdezi, hogy vagyunk, mielőtt közölné, hogy „egy kiló bort” szeretne vagy a házuknál kapható dinnye érdeklí. Mintha azt szeretnék, hogy szeressük őket, sőt talán még minket szeretni is képesek lennének... Más alkalommal, kitörölhetetlenül fenyegető jelenségként és szintén hivatalos papírral a kezében, óriási asszony érkezik, (elképzelhetően szintén özvegy, vagy ha mégsem az, hát a férjura annyira jelentéktelen, hogy mellette egyszerűen láthatatlanná válik; nem egyedül jön ő sem, de hogy ki van még vele, rég kihullott belőlem, vagy eleve nem is ragadt meg bennem;) megvan talán két méter is, és a lábán bocskor helyett ormótlan bakancsot visel. De valahogy tőle is sikerül megszabadulnunk.

Mielőtt a mögöttünk állók erő tartalékai végleg ki nem merülnek. Mert a sorsunk végül mégis beteljesedik. Óriási özvegyasszony helyett nyiszlett kis özvegyemberben öltve testet.

(„Olyan, mint egy döglött macska”, állapítja meg róla később valamelyik napszámosunk, feltehetőleg a Ferenc bácsik egyike, mivel talán ötöt is össze tudnék szedni belőlük. De lehet, hogy egy Bálint nevű mondja ezt, jól megtermett, robosztus ember. „Szép gyerek”, méri végig utóbb egy szintén öles rakodómunkás, egészen a végén már, miközben a bútoraink a társzekér platójára kerülnek.) Viszonylag későn, a nyár második felében jelenik meg, túl vagyunk már a cséplésen, azon a számunkra örömteli eseményen, amelyből viszont anyánk számára inkább csak az idegeskedés ünneprontóan lehervasztó hajtásai sarjadnak. Pontosabban az első cséplésen csupán, mivel a kevéske elkésve beérő zabunk miatt még egyszer esedékes lesz a masina, ennek asztagja mellé kerül most egy kisebb, késve behordott újabb búzaasztag is – azé az új tulajdonosé, aki aligha lévén több százötven centinél, jobbára szálfatermetű társai közt mondható akár rendhagyónak is, elhanyagoltságát tekintve viszont csak olyan-nak inkább, aki nem közelíti meg még az átlagot sem. De van benne valami gnómszerű is, nem csupán a figurájában, hanem az örökké borotvátlan, beesett arcában szintén, a pergamenszerű bőrében, a hiányos fekete-sárga fogazatában, a mindig véreres szemeiben, abban az összbenyomásban, ami miatt akár a „bányarém” kifejezés felé is tapogatózni kezdenék, ha igazán ijesztő is lenne egyúttal. De inkább csak szánalmasan taszító, alkalmasint ő a vakarcs, kaparéka egy emberszállítmánynak, olyan, aki mindenben a sor végére szorult, elképzelhető, hogy a „fasiszta javakért” folyó marakodásban mindegyre félrelökték, ezért jut végül is ehhez a házhoz, annak ellenére, hogy már-már úgy tetszik, ez talán mégis kimarad az osztozkodásból. Mivel a meg-megújuló ostromhullám immár véglegesnek tűnő megszűnése után jelentkezik csak, ostromlóként viszont mintha kitartóbb lenne. „Ez a ház az enyém”, mondja az újrainduló huzakodás véget érte előtt több ízben is már, mielőtt még kijelentése megfellebbezhetetlenül is elhangozhatna. De hát elférünk majd, nyugtat meg aztán, ő és a kislánya még, ketten vannak csak. Vagyis az árnyát korábban ránk-

vető első számú özvegyasszonyra és nagyszámú házanépére gondolok, nyilván még jól is jártunk. Arra a rövid időre is akár, amíg tovább nem megyünk. Lévén, hogy sok jó ember kis helyen elfér, éppen csak mi nem vagyunk jók, legalábbis e szempontból nem... úgyhogy itt most akár egy röpke aproximativai elmefuttatás is következhetné a különböző kultúrák és társadalmi rétegek eltérő térényéről, de talán apámat idézem inkább. Későbbi keletű észrevételét, miszerint: egyetlen más emberfajtából sem férnek el annyian egy traktor pótkocsiján, mint éppen belőlük, ezekből a boszniai telepesekből.

Ám azért így mi is elférünk. Az üvegezett folyosó fordulójához válaszfalként egyik szekrényünk kerül, a másik meg ugyanilyen minőségben a két szoba közötti ajtó elé, azok közül a bútorok közül, amelyek kikerülnek a nekik átadandó szobából. Azzal, hogy a főbejárat az övék lesz, mi meg a konyhán át közlekedünk, ahogy ezt többnyire eddig is tettük. Új házigazdánk neve Nikola, vezetékneve Bajić vagy Bojić, talán az előbbi inkább. A kislányt Milkának hívják.

Milka azonban végleges beköltözésükkor érkezik meg csak. Vagyis a motyóval együtt.

Kérdésünkre nyolc évesnek mondja magát, nem is igen látszik többnek. Később az apjától viszont mintha azt hallanánk, hogy tizenegy éves, felőlünk annyi is lehet. Ám ha valóban így van, úgy, természetesen legalábbis, nyilván lemaradt néhány ütemmel. Vagy inkább az apja nagyságkeretét örökölte csak, nem az anyját; minden irányban nyitott és kommunikatív Ómamánk ugyanis fogyatékos passzív és már akkor is gyötrelmesnek érzett aktív nyelv(nem)tudása segítségével Nikolától annyit azért megtud, hogy felesége hórihorgas, nagydarab asszony volt, aki őt, ha éppen jókedve kerekedett, olykor még ölbe is kapta...

„Mintha Isten tudja, honnan jött volna, mintha valami kis indián vagy mi lenne”, mondja róla anyám mindjárt az érkezését követően már, egyebek mellett nyilván egy távoli világot idéző külsejére, öltözetére is gondolva. Igaz, én szabályszerűen balkáni kis bocskorára emlékszem csak, meg hogy a ruhája sokkal hosszabb a mi hozzá hasonló korú kislányaink által viselnél, nyilván a hagyományokkal is összhangban, noha elképzelhető, hogy eredetileg nem is rá szabták. Ámbár kemény vonású, széles arccsontú és kicsit öregesnek tetsző arcában (ezért lehet talán csakugyan tizenegy éves) miért ne lehetne akár valami indiános is? Akárcsak a merev szálú, homlokán és hátul egyaránt egyenesre nyesett sötét hajában, melynek számos szálára sűrű sorokban számtalan serke tapad, ekkor ismerem meg a szót is, meg hogy mit jelent, törvényszerűen az ebből eredő iszonyodást és rettegést is, amit Milka szinte rögtön észrevesz, de nem igazán veszi sértésnek: „*Vaške, vaške!*”²⁴ ugrál mellettem lelkesen, tenyerét egymás után többször saját fejére és az enyémmre téve. Anyám hamarosan meg-

* „Tetvek, tetvek!”

mossa a fejét, nem emlékszem, egyszer-e csupán, vagy több ízben is, mindenestre a serkék egy idő után eltűnnek, hogy maguk a tetvek szintén és végérvényesen-e, nem tudom, de nekünk szerencsére nem jut belőlük – elképzelhetően azért is, mert mi öcsémmel, kedvelői lévén a kopaszszágnak, már a nyár elején nullásgéppel nyírattuk le a hajunkat. De Milkát hamarosan egy környékbeli szerb család is pártfogásába veszi, kék ruhát és fehér kötényt kap tőlük, meg egy vállpántos rövid nadrágot, úgynevezett „spílhóznit”, ezt azonban inkább bugyi helyett használja; nem tudom, hogy azért-e, mert észreveszi, észre vesszük, ha ilyet nem visel. Ezidőtájt újságolja örömmel, hogy új pártfogói hamarosan a templomba is elviszik, ebből azonban tudomásom szerint semmi sem lesz, elképzelhető, hogy apjának a templom nem tetszik; a telepes-településekké átvedlett sváb falvak katolikus és protestáns templomainak anyaga rövidesen nyersanyagá válik, a belőle is épülő szocializmus analfabétákból nevel magának hithű ateistákat. Ám ez az átmeneti törődés mintha egészében is hamar abbamaradna: Milka többnyire körülöttünk lebzsel, be-bejön a konyhánkba, gyakran kölcsönkérni valamit, gyakran azonban különösebb ok nélkül, vagy amiért unatkozik, vagy amiért kíváncsi, vagy amiért egyszerűen gyerek csak. Vagy hogy valamilyen, bármiféle számára szokatlan dolgon, komikusan bohóckodó csodálkozással vessen keresztet. Átmeneti együttélésünk meg-megismétlődő interferenciáinak is mintegy részét képezve, annak, ami különböző áthallásokból sem mentes éppen. Nem utolsó sorban a gyenge hangszigetelőnek bizonyuló szekrényektől fel nem tartóztatott olyanféle intim hangoknak is utat engedve egy-egy csendes éjszakán, mint amilyen Milka csörömpölő és véget nem érő pisilése feltehetőleg a lavórba, nem beszélve alkalmasint egyetlen porceláncsészéjük tragikus eltöréséről a folyosó kövén, olymértékben neki-vadult apai verést zúdítva ezzel magára, hogy Ómamánk, nem bírva a kétségbeesett jajveszékelést tovább hallgatni, közbelépőn kiált át a szekrény túloldalára. Bár az effélék viszonylag ritkák, sőt talán nem is mondható róluk, hogy egészében túl hangosan élnének; talán mert ketten vannak csak. Időnként azonban vendégek is érkeznek. Leggyakrabban Milka nagynénje egy környékbeli faluból, apja testvére vagy sógornője, tekintetének különösen is intenzív, ősi és vad bambaságával. Nem feltétlenül barátságतालannal is, alkalmasint abból a most utólag felismerni vélt tényből adódóan csak, hogy asszonyaik-lányaik „európai” értelemben mosolyogni akkoriban mintha nem igazán tudtak volna; talán mert a női mosoly eredeti rendeltetése szerint intim és személyre szóló, gyakran erotikus üzenet hordozója is, nem helyes, sőt nem is megengedett bárkire rápazarolni. Mindenesetre vele, ezzel a nagynénivel kerül sor egyszer egy aprócska incidensre is, amikor a konyhaasztalunkon meglátja a vizeskancsónkat. „Ez itt a víz?” kérdezi, de máris emeli a szájához, apám megjegyzésére viszont, miszerint adott volna poharat, értetlenül bámul csak. „Šta će mi čaša?”* motyogja,

* „Minek nekem pohár?”

mint aki elsősorban azt nem érti, mi ok itt a megütközésre. Anyám viszont, szokása szerint, utólag önmagára haragszik – amiért azon melegében, közvetlenül a konyhából kilépő háta mögött lódítja ki a kertbe a kancsó tartalmát. Adódik azonban népelesebb és mulatósbab vendéglárás is, mindenekelőtt Nikola házi szentjének ünnepe, ami, minden feltételezett ateizmusa ellenére, az ő szemében is szentnek számít, sőt Milka egyszer még a miénk időpontja iránt is érdeklődik, s nem igazán érti meg, hogy efféle nálunk nincsen szokásban. Erre a szerbeknél kiemelt jelentőségű ünnepre egyébként szüleinknek is illik ott lenni, kis ideig még mi, gyerekek is bent vagyunk náluk; többféle sütemény is van, de itálnak csak pálinka, később meg éneklés is, alig néhány rendkívül kezdetleges dallamot énekelnek csak, amelyeknek mintha alig lenne közük a rádióban hallható szerb népdalokhoz. Ezek sűrű ismétlődését szakítják félbe időnként Nikola sztereotip káromkodásokkal nyomatékosított monológjai: arról, hogy ő mennyire szereti a pálinkát. Látjuk többször italosnak máskor is, de azért túlzás lenne azt állítani, hogy rendszeresen leissza magát. Egy alkalommal, vagy egy héten át, Belgrádban élő bátyja is itt vendégeskedik a feleségével, de ő már micisapkás, valamilyen lakatos vagy szerelő, számunkra is szokványosnak mondható munkásembernek látszik. Egészen normálisnak, akiről „az ember nem is gondolná”...

Milka azonban többnyire egyedül van, legfőképpen pedig gyerekek nélkül. Akár amiért a környéket inkább magyarok lakják, ámde a helybeli szerbek sem túlzottan hajlamosak a jövevényekkel való közösködéssre, hozzájuk hasonló telepescsaládról meg nem is igen tudok a közvetlen szomszédságunkban. Hozzánk viszont főleg fiúk járnak, s persze magyarok, szerbül egyelőre még inkább rosszul beszélők, semmint jól, kedvéért nyelvváltásra semmiképp sem hajlandók, olyanok, akiktől az ő anyanyelvén kirekesztő gorombaságokra telik csak inkább. Mégis rendszeresen a közelünkben ólálkodik, valahányszor az udvarban játszunk, nemegyszer a csúfolódás eszközével igyekezve áthatolni azon a vasfüggönyön, ami elválaszt minket tőle, borzas kis koboldként ugrál körül bennünket. Egy időben minden új gyerektől a nevét kérdezi, hogy ezután mindjárt rákezdhesen fura mondókájára: valamiféle hajlítgató variálására a gyerek nevének, aminek ugyan semmi értelme, ámde mindig azonos módon megy végbe, úgyhogy bármi legyen is a szóban forgó név, hamarosan már mi is előre ki tudjuk számítani, hogy ez a kiforgatási kísérlet hogyan végződik – szerencsés-szerencsétlen esetben kétértelmű vagy éppen trágár csattanóban kicsúcsosodva. Úgy, mint a „Pista” esetében is, amikor mindannyiunk közös születési helye épül bele a suta kis rigmus végződésébe. Ez az ismétlődő produkció azonban nem is izgat különösebben minket, átmenetileg pedig mintha még mulatságosnak is találtuk volna ezt a játékot, nem is mindig a jelenlévő fiú nevét vagy éppen kitalált nevet kínálva prédának Milka számára, főleg ha számunkra érdekes csattanót ígért. Ámde ma ugyanez a névcúfolás szerepéről gondolkodtat el, arról, hogy a névnek ez a nyelvet öltő kiforgatása bizonyos

korú gyerekeknél törvénytelenül vált ki sértettségéből fakadó agressziót, s kedvező erőviszonyok esetén illő megtorlást – akkor is, ha az nem „Misi-pisi” vagy „Jóska-poloska”, hanem „Géza-péza”, Zoli-poli”, túl a sértő szándék érzékelésén, elképzeltetően atavisztikusabb okok miatt is: lévén ősi kultúrákban a név szent, védelmező és védett (mint ma az árucikkek védjegye), varázserővel bíró, amiért is önkényes kiforgatása, eltorzítása rontó bűbáj, ellenvarázslat. Úgyhogy ami a Milka inkább bohóckodó, mint ellenséges ráolvasásait illeti, kellene a magunk módján és szintén játékosan, olykor még védekezünk is: egyik-másik, nagyobb becsben tartott vendégünk valódi nevét titokban tartjuk. Gita nevét például. Anyám bensőséges barátnőjének lányát, aki két évvel idősebb nálam, öcsémnél négygyel, és akiért mind a ketten rajongunk; annyira, hogy egyszer miatta még a különben szintén magasra értékelt, de rosszkor betoppanó Tánczos-fiúkat is lerázzuk, akik így egy időre el is maradnak; tőle hallok először menstruációról és szűzhártyáról – néhány évvel előbb még, semhogy nekiiramodó nagylánysága is fájni kezdene, fokról fokra partvonalon kívüliségem egészére is rájőzanítva... De ezek már későbbi dolgok. Mert egyelőre ott tartunk még csak, hogy ha Gita miatt még a két Tánczost is dobni voltunk képesek, úgy vélve, hogy hármunk meghitt és képzeletgazdag játékaiban képtelenek lennének bekapcsolódni, mondhatni minimális figyelmességnek látszik, hogy nevét ne legyünk hajlandók Milkának kiszolgáltatni. Emiatt is konferálom be jó előre Milka fellépését Gitának, s állapotunk meg vele abban, hogy Lucának mutatkozok be, úgyhogy mindvégig az is marad Milka számára. Akinek különben más fajta csúfolódó versikéi is vannak, mondhatni, tele van népköltéssel; egyik ilyen ráolvasójában például, már amennyire szó szerinti fordításban visszaadható, a boszniaiakat felékesített lakodalmi vendégeknek nevezi, bennünket, bánátiakat viszont tarka ökröknek. Vagyis az általa megvont cezúra sokkal inkább boszniaiak és bánátiak közt húzódik, semmint szerbek és magyarok között, változó feszültségű konfrontációnk tehát inkább mondható regionálisnak, mint etnikai jellegűnek. Az, hogy mi, s körülötte sokan mások is, magyarok vagyunk, mintha nem igazán jutott volna el a tudatáig, bármenynyire is érzékelnie kellett, hogy egymás között mi egy korábban soha nem halott és számára érthetetlen nyelven beszélünk. Vagy netán annyira idegen és elutasító lett volna vele szemben ez az új környezet, ahová belecseppent, hogy ezt a tényt már nem is érezte volna külön is érdemesnek a csodálkozásra?... Mindenesetre nem mint magyarokkal van baja velünk, hanem mint bánátiakkal. Mi, elzárkózó és szőrös szívű bánátiak üznénk el magunk mellől, ha tudnánk, de hiába, közelebb vagy távolabb, egyre csak ott van mellettünk, ismétlődő gorombaságainkat fel sem veszi, minden leperreg róla. Egyetlen eset kivételével. Amikor egy udvarunkban vendégeskedő fiú – ugyanaz a Fodor Karcsi, aki a cserbenhagyóját megvakító szerencsétlen Barna Mucáról szólva egyszer majd ellést emleget – mond valamit neki, amit nem értek. Milka azonban igen, mivel hirtelen sarkonfordulva könnyek közt fut be apjához. Aki nyomban ki

is jön, s fenyegető szavakkal támadva rá Karcsira, egyebek mellett harcos mivoltára is hivatkozik, hozzátéve, hogy amennyiben Karcsi nem tudná még, milyen a szerb, könnyen megtanulhatja... Amivel összefüggésben nem érdektelen talán utalni rá, hogy ezek a többségükben boszniai telepések valamennyien szerbek, véletlenül sem horvátok vagy mohamedán bosnyákok. Különben az itt említett incidens az egyedüli, ami ilyenformán nemzetiségi felhangot is kap, de ennek se közvetlenül mi, mármint öcsém és én, vagyunk a főszereplői. Hasonló súlyosságú azonban részünkről is előadódik. Ámde, hogy ezt valamilyen képpen el is mondhassam, nem lenne rossz felidézni itt Milka babáját. Nem mintha nem ugorna be máris egy baba, azaz egy kaucsukból való babafej csupán szárizik testtel, csak hát ez a szőlőbeli Horváth Bözsike babájának bizonyul, noha minden valószínűség szerint a Milkáé se igen lehetett több valami hozzá hasonló babaroncsnál, hiszen ha valamennyire is „használhatónak” látszik, kintfelejtetten rátalálva, pusztán tárgyként nyilván mégis inkább tiszteljük. Ámbár itt az is kérdés már, mit teszünk vele, pontosabban, mit is tett öcsém, személy szerint persze ő, de azért az én helyeslésem mellett is, legalábbis tiltakozásom nélkül... vagyis ha fikciós próza írásáról lenne szó itt most, kézenfekvő megoldásként kínálkozna, hogy a gondatlanul sorsára hagyott baba végül is a cserzőkádba kerüljön. Lehetséges különben, hogy tényleg ez is történik. Csakhogy én a Milka szigorúan számonkérő arcát látom csupán most a néhai Steimetz-ház kapuja előtt, ahogy, miután öcsémmel valahonnan hazaérkezünk, elállja az utunkat. Megkérdezve, mit tettünk a babájával és hogy mért tettük. Mert hát valóban: miért is tettük?... No meg még az apját is kilépni a kapun, öcsémre fenyegetően kezét emelve. Anélkül, hogy megütné és anélkül, hogy apámnál bepanaszolná – pedig abból komoly verés lehetne.

Vagyis ha a hármunk gyermekvilágát tágabb összefüggéseiből kiragadva, hogy ne mondjam, történelmi háttéréből kiszakítva, szemléljük, attól tartok, mégis inkább mi vagyunk a rosszabbak. Annál is inkább, mivel hozzám talán még tapintatos is, legalábbis arra, hogy tolószékbeni életformámon szembe-tűnően csodálkozna, vagy éppen az okai felől faggatna, semmiképp sem emlékszem. Sőt mintha még valami fura-suta gyengédséggel is tekintene rám: egy reggel például a konyhában, mikor épp az orromat fújom, mond valamit anyámnak, amit én ugyan részben értek csak, de amit anyám nevetve máris tolmácsol: hogy ti. a zsebkendőmet elővéve és abba beletrombitálva, olyan aranyos vagyok – alkalmasint azért is, mert a zsebkendőnek ez a rendeltetés-szerű használata új a számára. Máskor viszont, főleg ha egyedül vagyok az udvaron, hozzám jön, és mindenfélét mond, mesél, attól sem különösebben zavartatva magát, hogy szavának felét sem értem. Vagy a kezemet fogva meg, sőt külön kérve is, hogy ne húzzam el, lábával helyben kólót járva kezd énekelni. Dalbeli önmagáról, aki: a felkelés első napjától kezdve fiatal partizán lányka.

Természetes folyományaként annak, hogy lényének egész mitológiáját és metafizikáját az a népfelzabadítóként történelemmé szublimálódott véres par-

tizánháború határozta meg, amire tudata feltehetőleg eleve rányílt. Ennek jegyében is fut „*Živio Tito!*” kiáltással, azaz Titót éltetve, az istálló felé, mikor apja hírül adja neki a kisborjú megszületését.

Mert Nikolának hamarosan fejőstehene is lesz, normális kinézetű, piros-tarka állat, nem abból a kis növésű, hegyi fajtából való, amilyennel a társai közül sokan érkeztek. Kerül azonban melléje ló is, igaz, hogy kicsi és sovány, bizvást nevezhető gebének, na meg rozoga szekér is hozzá; ezzel hordja be a már említett, ki tudja, ki vetette, acattal teli kévékbe kötött búzáját. Asztagra-káshoz, tanítómesterül és segítségül, aprócska, rostatag öreg német embert talál magának, már-már púposságig görnyedtet; nem tudni, honnan, elképzelhetően valamelyik internálótáborból. Mivel a szocializmus korszakának eme ígéretes hajnalán a rabszolga-kereskedelem egy fajtája is létezik nálunk: meghatározott bérleti díj ellenében a táborparancsnokság munkára adja ki a táborlakókat, akik ezáltal, mivel élelmezésükről így dolgoztatójuk gondoskodik, gyakran még jól is járnak. Mégsem bizonyos, hogy az öregember is ezek közé tartozik, mivel, amint hamarosan láthatjuk, kevéske holmija is van, ócska ágy és szekrény, rozoga asztal székekkel, meg egy apró vaskályha; egy idő után ugyanis Nikola beköltözteti a házba, pontosabban egy, a szomszéd vasutas kerítése melletti, a többi fő- és melléképülettől elkülönülten álló viskószerű kis épületbe, amely eredetileg valamiféle kamra vagy raktár lehetett – ámbár kéménye is van, lehetővé téve a kis vaskályha üzemelését. Eme nyomorúságos odú ellenében jut Nikola voltaképpen ingyen munkaerőhöz; ebédet az öregember egy idő után tőlünk kap, annak fejében, hogy a mi istállórészünket is kitakarítja. Adagját anyám lábasban viszi ki neki, ő azonban, amint anyám említi, úgy a levest, mint a főételt, annak rendje és módja szerint, tányérből fogyasztja el, mért ne mondhatnánk, hogy emberhez méltón. „Köszönöm az ebédét” teszi le később konyhánkban a kimosott edényt, mindig ugyanolyan módon cserélve föl az „ebéd” szó két magánhangzóját. Szakadozott nadrágban, rongyos ingben, ócska szvetterben tesz-vesz az istállóban és az udvaron, van azonban kifogástalannak tetsző ünneplője is, vasárnap délutánonként ebben megy el valahová, és csak este jön vissza. Vezetékneve Hiljer vagy Hilger, de mi csak Miklós bácsinak hívjuk. Nem sokáig marad a háznál, tél elején megbetegszik, Nikola meg siet elintézni, hogy a szegényházba kerüljön – elképzelhetően annak érdekében is, hogy a motyóját (na lám, már megint ez a szó!), ágyastul, szekrényestül, kályhástul, örökölhesse. Annál is inkább, mivel annak egyik-másik darabja jobb az övénél.

Úgyhogy láthatólag már csak emiatt sem hiszi könnyen el, hogy a Steimetz-család után az maradt csak a házban, ami valóban maradt. Illetve, hogy amit negyvenhat legvégén távozva közvetlenül karácsony előtt, végül is a házból elviszünk, valóban a miénk is, beköltözködéskor úgy hoztuk ide magunkkal. Nem mintha ezt szóvá is tenné, ámde nyilvánvalóan ilyen célzattal szögezi

be annak a kamrának az ajtaját is, amely különböző háztartási kellékek, mosóteknő, vasalódeszka, dézsák, vödörök és vándlingok tárolására szolgál, sőt itt a helye a karosszékszerűen kialakított szánkónknak is, melynek segítségével, megfelelő hótakaró esetén olykor még engem is megszánkázhatnak. Ám amikor apám, szó nélkül kihuzigálván a szögeket a kamraajtóból, mégis kihordja a holminkat, ő is szó nélkül veszi tudomásul a dolgok alakulását. Feltehetőleg azt értve meg belőle, hogy apánk a harapófogóhoz folyamodni bizonyára mégsem merne, ha nem a magát kívánná kivinni a kamrából. Távozásunkkor egyébként könnyes szemmel búcsúzik tőlünk. Ómamánk szerint képmutató, álszent könnyekről van szó, én azonban nem vagyok ebben biztos egészen. Mert szerintem inkább úgy tartja: ilyenkor könnyezni illik – annyira, hogy vegetatív reflexei alkalmasint ennek jegyében is működnek. Új otthonunkban Milkával egyszer-kétszer még fel is keresnek, aztán leválnak rólunk.

Milkát azonban, azt követően már, hogy a „harmadik ház” közjátéka után, újra a szülőházamnak is mondható kertészlakásba kerülünk vissza, látom a parkban néhányszor: alacsony, tömzsi lány lett belőle, zsákszerűen formátlan törzssel, idő előtt túlsúlyossá érett mellekkel. Anyám meg egyszer a piacról megtérve mondja el, hogy Milka üdvözöl, útban hazafelé ugyanis egy darabon hozzá csatlakozott, s mindenféléről mesélt. Egyebek mellett arról is, hogy az a fiú, akinek a balesetéről nemrég mi is hallottunk, és akit a fő utcán állítólag tökrészegen gázolt halálra egy teherautó, az ő fiúja volt. Apjáról annyit mond csak, hogy újabban nagyon iszik.

Egyszer még, ennél is később, öcsém is hírt ad felőle. Valamiért a kaszárnya körül járva, több erősen kifestett lányt látott arra felé sétálni, köztük Milkát is.